

Lublin, 13.09.2017 r.

Ks. dr hab. Mirosław Sitarz, prof. KUL
Kierownik Katedry Kościelnego Prawa
Publicznego i Konstytucyjnego KUL
Al. Raławickie 14
20-950 Lublin

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Radovana Hradila
pt. *Działalność prawno-normatywna kardynała Bedřicha Fürstenberga,
arcybiskupa ołomunieckiego,*
Wrocław 2017 (mps, ss. 197 + ss. 12 [załączniki])
napisanej na Papieskim Wydziale Teologicznym
we Wrocławiu,
pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Edwarda Góreckiego**

Wiek XIX nie był łatwym okresem dla funkcjonowania Kościoła katolickiego. Jakkolwiek był to czas wielkiego rozwoju, rewolucji przemysłowej i postępu cywilizacyjnego, ale także czas, w którym nastąpił rozdział Kościoła od państwa oraz rozkwit ideologii liberalizmu, nacjonalizmu i socjalizmu. Stolica Apostolska, zabierając stanowisko w tej sprawie, wskazywała na nadużycia i zagrożenia, z jakimi musiał zmierzać się Kościół katolicki. Pius IX w encyklice *Quanta cura* z 8 grudnia 1864 r., do której dołączony został katalog błędów, tzw. *Syllabus errorum* (ASS 03(1967), pp. 160-176) potępił idee liberalne, którym sprzyjały lewicowe koła katolickie. Wśród poglądów zasługujących na odrzucenie zamieszczone zostało następujące stwierdzenie: „Kościół powinien być oddzielony od państwa a państwo od Kościoła”. Na zdecydowanie negatywne stanowisko Grzegorza XVI i Piusa IX wobec żądań wprowadzenia rozdziału Kościoła od państwa oraz zagwarantowania każdemu człowiekowi wolności religijnej należy patrzeć przez pryzmat ówczesnego kontekstu historycznego. Nie ulega wątpliwości, że stanowisko to było odpowiedzią na hasła indyferentyzmu religijnego i sekularyzacji życia publicznego, którym nadawano postać nowej religii, mającej zastąpić religię chrześcijańską. W takich trudnych warunkach przyszło prowadzić Kościół czeski na Morawach kard. abp. Bedřichowi Fürstenbergowi.

Powierzona mi przez Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu do recenzji rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Radovana Hradila, którego Promotorem jest ks. prof. dr hab. Edward Górecki – kanonista cieszący się ogromnym uznaniem nie tylko na forum krajowym, ale także międzynarodowym, pod którego kierunkiem powstało już wiele prac magisterskich i cennych rozpraw doktorskich. Przedłożona mi do recenzji dysertacja – pomimo tego, że dotyczy sytuacji prawnej w XIX w. – wpisuje się także we współczesną dyskusję dotyczącą miejsca Kościoła w świecie współczesnym, szerzącej się sekularyzacji, która w dzisiejszych czasach stała się faktem społecznym, czy też współczesnych doświadczeń wzmożonej napaści sekularyzmu w Europie. Wobec powyższego, podjęcie badań przez ks. Hradila jest z wszech miar potrzebne.

Dlatego z wielką radością należy przyjąć fakt, iż badania naukowe prowadzone w szkole ks. prof. dr. hab. Edwarda Góreckiego w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu zmierzają do rozwinięcia i pogłębienia nauki Kościoła w tym zakresie.

I. Temat, problem i cel pracy

Rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Radovana Hradila zatytułowana: ***Działalność prawno-normatywna kardynała Bedřicha Fürstenberga, arcybiskupa ołomunieckiego***, jest bardzo interesującym i potrzebnym studium. W literaturze kanonistycznej kwestia ta nie doczekała się całościowego opracowania. Doktorant – odnosząc się do najważniejszych opracowań wykorzystanych w pracy – zauważył: „Pracę tę oparto na literaturze i własnych kwerendach źródeł archiwalnych” (s. 14). Na uwagę i uznanie zasługuje fakt, że Autor, przeprowadzając liczne kwerendy w archiwach i bibliotekach, podjął się nie tylko napisania dysertacji w przeważającej większości na źródłach prawa, ale także tłumaczeniach z języka łacińskiego i niemieckiego znacznej części rękopisów. Ks. Hradil korzystał przede wszystkim z zasobów Archiwum Regionalnego w Opawie – Pracowni w Ołomuńcu, Biblioteki Arcybiskupiej w Ołomuńcu, Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej w Hornim Meste i w Velke Hostice, Seminarium Metropolitalnego we Wrocławiu, Biblioteki Morawsko-Śląskiej w Ostrowie (zob. s. 14-15). W literaturze nie spotkałem takiego studium, dlatego rozprawę ks. R. Hradila należy uznać za pewne *novum*.

Przedmiotem zainteresowań Doktorant uczynił działalność ustawodawczą B. Fürstenberga – arcybiskupa ołomunieckiego. Słusznie zauważył, że „Impulsem do

zajęcia się analizą prawno-normatywnej działalności kardynała Bedřicha Fürstenberga było zapoznanie się z tym, jak wielka gotowość, odwaga, otwartość i zupełne oddanie urzędowi pasterskiemu cechowały tego arcybiskupa ołomunieckiego” (s. 14). Ks. Hradil, w oparciu o tak określony obszar, sformułował zasadniczy problem badawczy. Stwierdził: „Wbrew wszystkim trudnościom, na które Kościół napotykał, kardynał Fürstenberg, dzięki swej osobowości, wierności zasadom i głębokiemu życiu duchowemu, zdołał wzmocnić katolicyzm na Morawach (...) Jego kreatywność, wyrażająca się w wielu kierunkach służby biskupiej, była dla rzesz ludzi pobudzeniem religijnym” (s. 14). Za cel pracy Autor postawił sobie analizę działalności ustawodawczej kard. Fürstenberga, zwłaszcza charakterystykę aktów normatywnych arcybiskupa ołomunieckiego, promulgowanych i wydawanych w trudnych dla Kościoła czasach.

Podjęty temat badawczy jawi się jako bardzo poważny i odpowiada randze rozprawy doktorskiej.

Umiejętność wydobywania ze zgromadzonego materiału – w szczególności dekretów B. Fürstenberga – nowych problemów badawczych, potwierdza dobrą znajomość stanu badań przez Autora.

II. Źródła i literatura

Bogaty wykaz źródeł i wielojęzycznej literatury, świadczący o wysokiej erudycji Autora, obejmuje 14 stron (s. 183-196). Wykaz ten, zamieszczony na końcu rozprawy, został podzielony na źródła (s. 183-188) – bez dookreślenia, że chodzi o źródła prawa oraz na literaturę (s. 189-196), w której wykazał 127 pozycji różnych autorów krajowych i zagranicznych. W wykazie źródeł Doktorant wyodrębnił: 1) dokumenty (s. 183-184); 2) archiwalia (s. 185-187); 3) źródła internetowe (s. 188).

Zastosowane przez ks. Hradila kryteria podziału źródeł prawa i literatury przedmiotu nie są do końca precyzyjne. Zamiast wyrażenia „dokumenty” proponowałbym sformułowanie „źródła prawa powszechnego i partykularnego”, ponieważ „dokumenty” odnoszą się również do określenia „Archiwalia”.

Doktorant nie zawsze zamieszcza źródła prawa kanonicznego za oficjalnym organem promulgacyjnym, tj. „Acta Apostolicae Sedis”, ale jedynie podaje ich przekład w języku polskim lub czeskim (zob. *Codex Iuris Canonici*, Ioannis Pauli PP. II, Úřední znění textu a překlad do češtiny, České katolické nakladatelství, Praha

1994 – s. 183). Należy podkreślić, że tak przyjęty sposób cytowania nie jest błędem, tym bardziej, że Doktorant stosuje ten zabieg konsekwentnie, jednak językiem oficjalnym Kościoła jest łacina, dlatego wskazane jest zamieszczanie źródeł prawa za oficjalnymi organami promulgacyjnymi (AAS lub ASS), jeśli zostały tam opublikowane.

Numeracja przypisów jest prawidłowa. Autor w rozprawie zastosował odrębną numerację w każdym rozdziale, a także we wstępie i w zakończeniu. W ten sposób ułatwił Czytelnikowi swobodniejszy dostęp do źródeł prawa i literatury. Sporządzanie przypisów przez Doktoranta nie budzi większych zastrzeżeń.

III. Metoda

W odniesieniu do metody zastosowanej przy pisaniu rozprawy ks. mgr lic. R. Hradil napisał: „Metoda opracowania niniejszej dysertacji musi mieć charakter prawny i eklezjologiczny, adekwatny dla prawa kanonicznego. Dlatego została wykorzystana metoda prawno-dogmatyczna uwzględniająca szerszy zakres analiz prawno-historycznych” (s. 18).

Wybór metody historyczno-prawnej i dogmatyczno-prawnej, jako podstawowych do opracowania poszczególnych zagadnień wyznaczonych w tytule rozprawy oraz posługiwanie się nimi jest prawidłowe.

IV. Układ pracy

Autor rozprawę, zgodnie z kryterium merytorycznym, podzielił na cztery rozdziały, poprzedził wykazem skrótów i wstępem, a uwieńczył zakończeniem, streszczeniem (w języku polskim, czeskim, niemieckim i angielskim), bibliografią, a także 5 załącznikami.

Wykaz skrótów (s. 10-13) – bardzo dokładny – zawiera również skróty popularnie stosowane, takie jak: pt., r., s. tzw. Doktorant wprowadził skrót „w.” (wiek), jednak w pracy nie zawsze go stosuje (zob. np. s. 33, 50).

Wstęp (s. 14-22), chociaż zawiera wszystkie elementy wymagane w rozprawie doktorskiej, to jednak został napisany w czasie przeszłym. Wskazane jest, aby Doktorant zastosował czas przyszły.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Historyczno-prawny i religijny kontekst działalności Kościoła w XIX wieku w Europie ze szczególnym uwzględnieniem Moraw* (s. 23-62) Autor scharakteryzował historię Europy w pierwszej połowie XIX w. pod względem politycznym i społecznym. Ks. Hradil wskazał, że z jednej strony „pojawiły się więc nowe tendencje, takie jak głoszenie antyklerykalizmu i ateizmu. Był to okres, w którym rozkwitły ideologie liberalizmu, nacjonalizmu i socjalizmu” (s. 26), a z drugiej „powstał także solidaryzm chrześcijański (...). Kierunek ten odnosił się do przynależności do wspólnot polityczno-chrześcijańskich (...) domagał się, aby religijność, moralność, prawo, a także gospodarka i polityka, opierały się na podstawach chrześcijańskich” (s. 28). Wskazując znaczenie duchowieństwa w „przebudzeniu narodowym i religijnym” stwierdził: „Przebudzenie życia religijnego wynikało stąd, że Kościół zaczął stopniowo odchodzić od idei oświeceniowych i zyskiwać samoświadomość, która rozpowszechniła się wśród szerszych kręgów społeczeństwa” (s. 61).

W rozdziale drugim pt. *Kardynał Bedřich Fürstenberg – arcybiskup ołomuniecki* (s. 63-104) ks. Hradil scharakteryzował w pierwszej kolejności Archidiecezję Ołomuniecką w XVIII i XIX w. (s. 63-65), następnie opisał kapitułę katedralną ołomuniecką (s. 65-67), a także szczegółowo zaprezentował życiorys kard. Bedřicha Fürstenberga (s. 67-104), zwracając przede wszystkim uwagę na jego działalność jako metropolity, w której priorytetami jego posługi była: troska o młodych kapłanów, troska o wychowanie młodzieży żeńskiej, propagowanie pielgrzymowania do miejsc świętych na Morawach i zagranicą, troska o stowarzyszenia misyjne, a także dążenie do prawidłowych relacji z Biskupem Rzymu.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Kształt działalności prawno-normatywnej kardynała Bedřicha Fürstenberga* (s. 105-151), zawiera dokładną charakterystykę działalności ustawodawczej arcybiskupa ołomunieckiego. Autor na początku rozdziału stwierdził, że Fürstenberg „nie zwołał synodu diecezjalnego, którego dziełem byłoby ustanowienie dla archidiecezji prawa partykularnego, w ścisłym tego słowa znaczeniu. Ten brak synodu odpowiada tendencji zauważanej w tym okresie także w innych Kościołach partykularnych” (s. 105). Ks. Hradil w ten sposób wyjaśnił, dlaczego arcybiskup ołomuniecki – wykonując władzę ustawodawczą – nie sprawował jej w sposób uroczysty na synodzie, ale poprzez stanowienie dekretów poza synodem. Autor wskazał 33 dekryty – które w dalszej części szczegółowo scharakteryzował według czterech obszarów tematycznych, tj. dekryty mające na

celu podniesienie poziomu życia duchowego i dotyczące spraw rodziny; dekry dotyczące szkolnictwa i wychowania młodzieży; dekry mające na celu określenie miejsca Kościoła w społeczności państwowej; 4) dekry odnoszące się do spraw wewnętrznych Kościoła (s. 110-111).

W rozdziale czwartym pt. *Ważne dokumenty związane z prawną działalnością arcybiskupa ołomunieckiego* (s. 152-175) ks. Hradil przeanalizował treść czternastu najważniejszych dokumentów, w tym – jak stwierdził – „list dotyczący spraw społecznych, podpisany przez biskupów austriackich i węgierskich, którego współautorem był arcybiskup ołomuniecki” (s. 152), dodał, że „większość z tych listów była wyrazem troski pasterza o umacnianie wiary wśród swojego ludu. Były jednak takie listy, które miały wymiar ponaddiecezjalny, odnoszące się do praw ustanowionych przez Kościół, np. postanowień soborowych, bulli papieskich, konkordatów zawieranych przez Stolicę Św. Piotra itp., a mający charakter prawny” (s. 152). Doktorant zauważył, że ze względu na stawianie postulatów *de lege ferenda* przez B. Fürstenberga, dokumenty te nie straciły na ważności i wymagają dalszego uszczegółowienia (zob. s. 174-175), wyróżniając następujące: list odnoszący się do wykonywania postanowień Konkordatu; list z okazji ogłoszenia przez papieża Piusa IX Roku Miłosierdzia; list na jubileusz kapłaństwa papieża Leona XIII; list dotyczący postu; list dla poparcia stowarzyszeń katolickich; wspólny list biskupów austro-węgierskich; list dotyczący używania fałszywej materii przy sprawowaniu Mszy św. Przykładem aktualności postulatów stawianych przez Autora za kard. Fürstenbergiem, jest wniosek: „Powinno się poświęcić więcej wysiłków przy wyborze biskupów, a proces kanoniczny sprawdzanych kandydatów zaostrzyć” (s. 159).

Całość rozprawy wieńczy *Zakończenie* (s. 176-178), zawierające logiczną syntezę z analiz przeprowadzonych we wszystkich 4 rozdziałach dysertacji. Zaletą pracy doktorskiej jest także zamieszczenie streszczeń aż w czterech językach (s. 179-182), co pozwala zapoznanie się z najważniejszymi założeniami rozprawy szerszemu gronu Czytelników.

V. Treść pracy i osiągnięcia badawcze

Należy stwierdzić, że treść zawarta w poszczególnych fragmentach pracy jest zgodna z tematem wyznaczonym w tytule, rozdziałach i poszczególnych punktach rozprawy.

Analizując poszczególne zagadnienia Autor prawidłowo zastosował fachową terminologię. W całości rozprawy żadnych błędów merytorycznych nie zauważyłem. Pewne niedociągnięcia wynikają jednak z tłumaczenia, na co Autor zwrócił uwagę już we *Wstępie*, stwierdzając: „(...) większość materiałów była w języku łacińskim i niemieckim. Znaczna ich część to rękopisy, których odczytanie i przetłumaczenie sprawiało niemałe trudności” (s. 14). Dlatego też w języku polskim przynajmniej niektóre stwierdzenia wymagają doprecyzowania, np.: „(...) został mianowany arcykapłanem” (s. 74); „(...) uporządkował w sposób niemalże artystyczny” (s. 74); „(...) głównym święcicielem był prymas czeski” (s. 78); „współświęcicielami byli...” (s. 78); „(...) na stolcu ołomunieckim” (s. 80); „(...) z pomocą siostr szkolnych III rzędu św. Franciszka” (s. 87); „dekretu administracyjnego jednostkowego” (s. 106); „liczne okrężne listy papieskie” (s. 109); „w liście okrężnym” (s. 161).

Należy poprawić pisownię niektórych wyrazów, np. „mszę świętą” (s. 49) – powinno być „Mszę świętą”; „Lurd” (s. 91) – powinno być: „Lourdes”; „Święta Kongregacja ds. Szerzenia Wiary” (s. 124) – powinno być „Święta Kongregacja ds. Rozkrzewiania Wiary”.

Doktorant, przytaczając wypowiedzi licznych Autorów, czy też powtarzając nazwiska, w treści rozprawy często używa ponownie pełnych imion (zob. np. s. 52, 53). Sugerowałbym zamieszczanie inicjału imienia wraz z nazwiskiem.

W rozprawie można również zauważyć tzw. „literówki”. W przypisach, cytując pozycje z literatury, w pierwszej kolejności należy podać inicjał imienia, a dopiero następnie – nazwisko. Autor – jakkolwiek konsekwentnie – zamienił kolejność, która jest właściwa dla wykazu bibliograficznego (zob. np. s. 54, przypis 97; s. 81, przypis 59; s. 101, przypis 133; s. 160, przypis 27).

Pracę cechuje poprawne i proporcjonalne wyodrębnienie poszczególnych wątków tematycznych z uwzględnieniem rangi poruszanych w nich zagadnień. Wszystko, co stanowi problem badawczy zostało zauważone w badaniach ks. Hradila. Cechuje go wnikliwość badawcza, a przy tym dostrzeganie subtelnych i precyzyjnych kwestii, na które nie zawsze w opracowaniach poszczególnych zagadnień zwracają uwagę kanoniści czy teologowie, chociażby doprecyzowanie początku i końca obrzędu pogrzebu: „...pogrzeb jest aktem od momentu, w którym ksiądz w szatach liturgicznych zbliży się do trumny, do momentu wykonania swych czynności (zdjęcia tych szat)” (s. 137).

Na uznanie zasługuje zamieszczenie na końcu dysertacji pięciu załączników (kościelna mapa arcybiskupstwa ołomunieckiego; podział archidiecezji ołomunieckiej w 1870 r.; dekret dotyczący ustanowienia adiunktów na Fakultecie Teologicznym w Ołomuńcu; dekret – list założycielski kard. Fürstenberga w sprawie wprowadzenia Towarzystwa Jezusowego na Velehrad; list kard. Fürstenberga do sióstr zakonnych św. Karola Boromeusza dotyczący przyjęcia dwóch dziewcząt i ich dalszej nauki). Informacje zawarte w w/w załącznikach pozwalają Czytelnikowi na lepsze zrozumienie analizowanej w rozprawie tematyki działalności ustawodawczej kard. Fürstenberga, arcybiskupa ołomunieckiego, a także na zrozumienie kontekstu społeczno-politycznego w XIX w.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że rozprawa ks. mgr. lic. R. Hradila stanowi cenną publikację w dyscyplinie prawa kanonicznego. Doktorant poddał wnikliwej analizie teksty aktów normatywnych, wykazując, że potrafi właściwie je interpretować. Umiejętnie korzysta z osiągnięć doktryny. Do każdego problemu badawczego podchodzi rzetelnie. Zasygnalizowane kwestie dyskusyjne pozostawiam do rozważań i dalszych studiów, a także do ewentualnego uwzględnienia przy przygotowaniu rozprawy doktorskiej do druku.

VI. Wnioski końcowe

W całościowej ocenie stwierdzam, że rozprawa ks. mgr. lic. Radovana Hradila odpowiada wymogom ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.).

Na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie ks. mgr. lic. Radovana Hradila do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Mirosław Sitarz, prof. KUL

